

Granild & Wolthagen: DOX - kap. 4.
fortæll i medier.
Lindhardt & Ringhof, 2017.

4

DEN POETISKE, DEN REFLEKSIVE OG DEN PERFORMATIVE DOKUMENTARGENRE

Dette kapitel omhandler de tre dokumentariske undergenrer: den poetiske, den refleksive og den performative. De tre kan være lidt sværere at få et fast greb om. Men de repræsenterer ligesom den observerende, den autoritative og den performative dokumentar forskellige måder at fortælle virkeligheden på.

DEN PERFORMATIVE DOKUMENTARGENRE – AT MØDE VIRKELIGHEDEN GENNEM ET ANDET MENNESKE OG PERFORMANCE

Den performative dokumentar staver ifølge filmforsker Anne Jerslev både KREATIV og BEARBEJDNING med store bogstaver. Og dertil kommer, at den performative dokumentar skruer op for følelser og indlevelse. En slags radikal 'fluen i suppen' krydret med en stærk synsvinkel og ofte performances.

I den performative dokumentar er troen på, at man kan indfange en objektiv sandhed helt væk. Tilbage står enkeltmenneskers (eller grupper) mindre og subjektive – men også autentiske – oplevelser af virkeligheden. Enkeltmennesket er ofte instruktøren selv, da mange performative dokumentarer er selvbiografiske. Mange nyere dokumentarfilm af denne type er derfor blevet kaldt for *jeg-dokumentarer*. Det kan dog også være et andet menneskes eller en gruppes synsvinkel, vi tilbydes, fx en holocaustoverlever i Alain Resnais' *Night and Fog* (*Nuit et brouillard*, 1955).

Still fra *Night and Fog*. Forskeren Bill Nichols bruger franske Alain Resnais' holocaust-dokumentar *Night and Fog* (1955) som eksempel på, hvordan en performativ, indlevende voice over kan lyde. Væk er den autoritative og distancerede Voice of God og i stedet tilbydes en holocaust-overlevers voice over. Han inviterer seeren til at leve sig ind i fx, hvordan det var for jøderne at blive gennet ind i mørke togvogne af SS eller at se den normale verden på den anden side af pigtråden og vagttårnene. Resnais' uhyggelige og korte dokumentar (30 min) findes mange steder på nettet med engelske undertekster. Se fx 7:02-10:34.

Hovedformålet med den performative dokumentar er ikke at forklare, overbevise, diskutere eller dømme, men at give publikum mulighed for at *indleve* sig i, hvordan det er at være netop dét menneske, at stå i dén situation, have dét syn på eller dén plads i verden. Der fortælles altså ikke *om*, men *gennem* en person. Den performative dokumentar er således stærkt beslægtet med den deltagende dokumentar, men den er mere radikal.

For at formidle virkeligheden engagerende gør dokumentaren flittig brug af iscenesættelser og rekonstruktioner af noget allerede sket, men også af performances, hvor noget arrangeres og sker på grund af – og ikke på trods af – det personlige filmprojekt.

Medieforsker og professor ved Københavns Universitet Anne Jerslev har skrevet om svenske Anna Odells dokumentar *Gensynet* (2013, Filmstriben) som eksempel på en performativ dokumentar. Odell var mobbeoffer i sin barndom, og som voksen – nu kunstner og filminstruktør – beslutter hun sig for at iscenesætte den 20 års-jubilæumsklassefest, som hun ikke blev inviteret til. Hun hyrer skuespillere til at spille sine gamle plageånders, iscenesætter og filmer festen, hvor hun – i rollen som sig selv – holder en sandhedstale, skaber tumult og bliver smidt ud. Iscenesættelsen udgør dokumentarens første del. I den anden del ringer hun de virkelige plageånders op og inviterer dem til at komme og se filmen. Screeningen og de efterfølgende samtaler bliver filmet. Tror man. For de autentiske klassekammerater ville ikke filmes, så anden del er faktisk blot detaljerede rekonstruktioner af de autentiske møder. Det er med at holde tungen lige i munden.

PERFORMANCE OG NABOFORMER

Performance kommer af det engelske verbum "to perform", der betyder at udføre og optræde. Performance betyder i denne forbindelse en kunstnerisk eller politisk aktivitet til ære for seeren og filmen. *Performativ* knytter sig også til sprogvidenskab, hvor man bl.a.

studerer 'performative verber'. Det er, når et udsagn udfører den handling, verbet angiver. Hvis man fx siger 'jeg slår op' til sin kæreste, så har man udført en handling – og én, der ændrer noget i verden. Det er relevant i fht. til de performances, man møder i denne type dokumentar, da de ofte griber ind og ændrer noget i virkeligheden, får noget til at ske.

Gensynet vakte forståeligt nok debat pga. den intensive brug af iscenesættelse, imaginære* hændelser og rekonstruktion. Er dette overhovedet en dokumentar, blev der spurgt. Men den indlevelse, filmen giver i mobning, dens konsekvenser og dens sociale mekanismer er helt igennem dokumentarisk.

Det gør også, at Odells film hæver sig op over den biografiske enkelt-historie – og over Odells private hævntørst – og bliver alment relevant. Den lille historie rummer en større historie.

Den performative dokumentar kan således have en terapeutisk effekt for sin hovedkarakter, men den kan også påvirke opfattelsen af virkeligheden ved at skabe eller genskabe begivenheder, situationer og performances. De opstår, fordi instruktøren og filmholdet er der. På grund af filmprojektet sker der noget, som ellers ikke ville være sket. Oppenheimers rekonstruktionsprojekt i *The Act of Killing* jf. s. 56-57 og efterfølgeren *The Look of Silence* (2014), der er forsidebillede på denne bog, er således også performativt.

Hyppige virkemidler

- *Iscenesættelser, dramatiseringer, rekonstruktioner, imaginære hændelser og performances i kombination med autentiske begivenheder*
- Ofte spiller dokumentaristen selv hovedrollen
- Selvbiografisk eller biografisk vinkling
- Mange filmiske virkemidler som fx *point of view, underlægningsmusik, gengivelser af subjektive stemninger, flash backs, voice over*
- Brug af *videodagbøger og arkivmateriale*

Stills fra 1. dets iscenesættelse og 2. dets rekonstruktion i *Gensynet* (Odell 2013). Du kan finde en trailer på nettet eller se hele dokumentaren på Filmstriben. Se også s. 105

*

Imaginær: Indbildt
Noget, der udspringer af en persons fantasi

- Den performative dokumentar står sjældent alene, men indgår ofte i hybridbrider med både den deltagende, refleksive eller poetiske undergenre. Det ses bl.a. i dokumentaristens og filmholdets tilstedevær, *metabevidsthed* og tydelige virkemidler

Tjek selv!

Se citatet 22:18-27:53 fra *Mig og min næse* (Ziska Szemes, 2009, tilgængelig på Filmcentralen)

- Hvilke performative elementer ser du?
- Hvilken rolle spiller Ziska Szemes i sin egen film – og hvad opnår hun ved det?
- Hvilke autenticitetsmarkører bruges?
- Hvad er temaet i dokumentaren? Hvordan kunne det være fremstillet ved hjælp af andre undergenrer?

Stillbillede fra Ziska Szemes' på en gang humoristiske og tankevækkende dokumentar *Mig og min næse*.

OVERBLIK

Den poetiske dokumentar

- Har vægt på det *kreative* element og prioriterer form og filmiske virkemidler
- Nedprioriterer fortælling og retorik
- Formidler virkeligheden sanseligt og gennem stemninger
- Eksperimenterer med de filmiske virkemidler, der kombineres på nye og poetiske måder

Den reflektive dokumentar

- Interesserer sig for selve den *bearbejdningsproces*, der finder sted i dokumentarer
- Skaber en intensiveret bevidsthed hos seeren via metatræk, verfremdung og selvbevidsthed
- Problematiserer forestillinger om sandhed, objektivitet og autenticitet
- Rummer undertyperne selvrefleksiv og politisk refleksiv dokumentar
- Bryder ofte den 4. væg, viser kameraer, der filmer kameraer, bruger ofte voice over og rekonstruktioner, dramatiseringer og iscenesættelser

Den performative dokumentar

- Har vægt på både det *kreative* og *bearbejdningsprocessen*
- Stærk personlig synsvinkel, fordi den vil skabe indlevelse fremfor at forklare eller overbevise
- Er ofte biografisk eller selvbiografisk (radikal variant af den deltagende dokumentar)
- Stresser ofte skellet mellem fiktion og virkelighed i kraft performances, rekonstruktioner, dramatiseringer og iscenesættelser
- Bruger mange forskellige filmiske virkemidler, herunder bl.a. videodagbøger